

הסרט Gentlemen Agreement עם גרגורי פק. ואיני בטוח שמסורת זו של segregation לא נמשכת עוד היום באמריקה - באירופה פשוט לא נשארו מספיק יהודים.

אחרי ככלות הכל, הרבה היה תלוי באינטרס ספקי השירותים, היינו בעלי בתי המלון, פנסיונים ומסעדות, באיזה ציבור הם בחרו או העדיפו. מהאספקט הכלכלי שבתירות, היהודים בודאי לא נפלו משכבות אחרות, להפך - כבני המעמד הבינוני חלקם בתירות היה גדול. התוצאה הייתה ריכוז יהודי בולט במקומות מסוימים (עם כל הכרוך בזה - הטונים היו טיפ טיפה גבוהים מידי, הלבוש טיפ טיפה אופנתי מידי והתכשיטים טיפ טיפה נוצצים מידי). אם כי מקומות סגורים בפני יהודים היו בהחלט מעטים. מעטות היו גם מסעדות או פנסיונים עם מטבח כשר. הרוב היהודי העדיף סביבה ניטראלית...

ובכן לים הבלטי. היינו כבר שם, עוד לפני הקיץ עם הדוויג לאוט: יש לי צילום מקולברג משנת 1918, בהיותנו בני שנתיים. בין מקומות הקיט בים הבלטי, בהם יהודי ברלין בחרו להשתזף, מצאנו בקיץ 1922 מקום כפר קטן בשם דיוונו (Divenow). למיטב זכרוני, Bad Divenow היה מקום מרגוע לכל דבר, כולל בתי מלון, פנסיונים וחדרים להשכרה, וכן מה שהיה בימים ההם מאוד באופנה - אמבטיות מי ים, או Solbaeder בפי העם. יש שייחסו השפעות מרפאות למי הים, לא רק באמונות הסבתות אלא גם על דעת הרופאים, לא בהכרח שני דברים שונים; והיות וטמפרטורת הים בקיץ לעתים נדירות הייתה מעל  $16^{\circ}C$ , לא כל אחד היה מסוגל או מוכן להיכנס ישר לים הגלי והסוער. הפרוספקט של רשות הרחצה והמרפא המקומית (בגרמניה לכל מקום מרגוע הייתה רשות רחצה ומרפא - Kurverwaltung) הציעה כתחליף לנופשים אמבטיות סול, היינו מי ים מחוממים. לשם כך היה קיים בית מרחץ גדול. היו שם גם תאי רחיצה משפחתיים עם שתיים או שלוש אמבטיות להנאת משפחה שלמה - מזקן ועד טף.

הגענו לדיוונו דרך סטטין (היום צ'צ'ין, עיר נמל, שעברה, יחד עם רוב החוף הבלטי וכל הפרובינציה פומרניה לפולין - קו אודר נייסה המפורסם) בחוצות סטטין משתרע שפך האודר - ה-Haff וה-Bodden הפנימי, שנוצר ע"י לשון דיונות שמפריז את האגם מהים הפתוח. את ה-Bodden עברנו בספינת מעבורת שהביאתנו לדיוונו, שהיא ליד חוף הים הפתוח, וגבה ל-Bodden. המעוניין ימצא תיאור נופי אזור הים הבלטי בנובלות "תוף הפח" ו"דג הפוט" של גינטר גראס.

אמא וגרטרוד היו איתנו. שכרו בבית אחד שני חדרים ומטבח, והחלו לארגן משק בית, איני זוכר אם לפי כללי הכשרות או בדגם יותר ליברלי. לא היינו לבדנו. התלוו אלינו הדודה רוזה, גיסה וידידה לחיים של אמא עם בנה גרט, שנה צעיר מאתנו מפרייאנוולדה השכנה. ואיתם עוד ילדה, בת משפחה יהודיה מכירה, לוטה פרוק. אצל משפחת פרוק המצב היה קצת מעורער מבחינה כלכלית ואישית (אנחנו הילדים לא ידענו על כך כמובן), וזאת אולי הסיבה שדודתי לקחה את הילדה איתה. עם בן דודנו גרט גדלנו למעשה מגיל רך עד לבגרות והקיץ הזה על שפת הים הבלטי היה הראשון מקיצים רבים שעשויים היינו לבלות יחד (נוסף למפגשים השכיחים במשך השנה), עד שדרכינו נפרדו.

אני זוכר מדיוונו את שפת הים עם החול הדק והלבן (לא ידעו עוד על גושי זפת וזיהום סביבתי). הים הסוער לרוב, הרוח החזקה, שלא מנעה מאיתנו ללכת בבגדי ים ולבנות בעזרת דלי וכף טירות ומגדלים של חול. נהוג היה לשכור - לתקופת השהות במקום - מתקן שנקרא בגרמנית Strandkorb, כעין ספסל או כורסה רחבה, סגורה למחצה, עשויה מלמעלה ומסביב קני גומא קלועים, בדומה לסל, ובו מקום ישיבה לשלושה אנשים, מגן מפני השמש, חמים בימים קרירים ונוח להתלבש בתוכו אחרי הרחצה בים. אני חושב שהיו גם ברזים עם מים מתוקים לשיטה אחרי הרחצה, אבל החול הדק דבק בכל, לרבות בשערות. הרבה לא רחצנו בים, אם בכלל. אמבטיות מי הים מלאו את החסר, לחיזוק הגוף אם לא הנפש. היות והתרחצו בבית המרחץ ולא בבית, הקפידו שבעתיים על נוהגים מסורתיים הקשורים בפולחן האמבט: תחילה מקלחת קרה (במים מתוקים) אחרי אמבט המלח, להתנגב היטב, ולנוח קמעה על ספה שעמדה מטרה זו בחדר האמבטיה; לאחר מכן להתלבש חם חם, "אחרי אמבטיה מתקררים בנקל". את רוב מנהגי הפולחן אפשר היה לסבול איכשהו - אך את קילוח המים הקרים אחרי רחיצה חמה מצאתי כברברי ומתועב, עד עצם היום הזה. נפטרת ממנו ברגע